САЙТ "КОЗАЦЬКОГО КРАЮ" В ІНТЕРНЕТІ
WWW.COSSACKLAND.ORG.UA

Козацький край

№ 4 (106)
червень 2018 року

СПЕЦВИПУСК

Фото Сергія КРИНИЦІ

ПОЛЯКИ ЧЕРКАЩИНИ

Серед уродженців Черкащини в усі часи були ті, хто прославив Польщу й Україну водночас – ці люди боролися на боці Добра…

Za wolnosc nasza i wasza!

Андрій КРАВЕЦЬ

Завжди з великою повагою ставився до постаті Київського біскупа Йосипа Верещинського, родом з Верещина Люблінського воєводства, римо-католицького проповідника, мислителя-гуманіста і письменника-публіциста.

Того, хто завжди був великим симпатиком українського козацтва і 1594 року написав працю про реорганізацію козацтва за прикладом лицарів Мальтійського ордену – "Оголошення про фундування лицарської школи для синів коронних в Україні, подібно до уставу мальтійських хрестоносців". Він був шляхтичем герба Корчак, а серед моїх прямих родичів багато і з прізвищем Корчак є, і з прізвищем Верещинських...

13 дня січня місяця 1902 року в римо-католицькому костелі Мошен ксьондз Миколай Хмелевський "при віри достойних свідках" вінчав 26-річного міщанина м.Черкаси Августа Верещинського з 21-річною австрійською підданою Юзефою Гайдук. Це були мої прадід з прабабусею...

Мине пару десятиліть, і на весільний рушник стануть донька Августа і Юзефи – католичка Софія (Зося) Верещинська та православний українець Степан Кравець. Це були мої бабуся і дідусь...

Мій дідусь поліг смертю Героя у листопаді 1944 року – осколки вибуху зрешетили його після форсування Вісли, на правому березі цієї величної польської ріки - біля Опоки Дужої Люблінського воєводства. Його синові, а моєму татові Миколі було тоді всього 4 роки... Бабуся Зося достойно виховали трьох дітей – Володимира, Миколу і Марію, а коли покинула цей світ, похована була у Софіївці поблизу Черкас.

Тільки 2011 року нам, їхнім нащадкам, вдалося розшукати дідову могилу в Польщі. Були вражені: могила з гранітним надгробком, у якій в польській землі схоронений українець Степан Кравець, знаходиться у точно такому ж сосновому лісочку, як і могила його дружини, уродженої польки Софії Кравець (Верещинської) – на землі української Черкащини...

Пам'ятаю, як ще 2001 року у польському Ратібужі у Верхній Сілезії на кордоні з Чехією я пив каву з командиром застави прикордонної "стражі". Почувши мою історію, він раптом розчулено запитав, чи не хотів би я отримати польське громадянство. Відтоді, як тільки комусь розповідав історію своєї родини – не раз чув запитання, чи не маю в планах отримання паспорта з білим орлом.

Відповідаю завжди просто: я – українець. В Україні народився. Громадянин України!

А Польща мені, звісно, надзвичайно близька – і в першу чергу сьогоднішнім днем – коли підтримала мою країну в часі Революції, коли підтримує у часі війни...

Історія наших двох народів – це взагалі надзвичайне переплетіння спільних доленосних моментів. Є і спільний ворог, який прагне нас посварити...

На Черкащині є загадкова місцина – Трахтемирів – у XVI столітті тут вже був потужний монастир, переданий королем Стефаном Баторієм в дар українському козацтву і його гетьману Богданові Ружинському – тоді ж і перші клейноди реєстрове козацтво отримало. В "Історії Русів" згадується, що то був час, коли "була згода чиста обох головних релігій – Римської та Руської... Все було в любові Християнській".

Нині, у XXI столітті, Трахтемирів – це земля, здичавіла після боїв і трагедій практично до первозданного вигляду. Чи не пора розпочати нову світлу сторінку спільної історії наших націй?

Народам, де пам'ятають гасло "За вашу і нашу свободу!"(Za wolnosc nasza i wasza!) – ділити нічого...

**Висловлюю щиру вдячність за сприяння у підготовці "польського" спецвипуску газети Юрію Ткаченку, Геннадію Ліневичу, Дмитрові Єсипенку та Олегу Островському.*

П'ять президентів України і Польщі закликали шукати у спільній історії те, що згуртовує, а не роз'єднує

У спільному зверненні, яке підписали колишні президенти України Леонід Кравчук, Леонід Кучма і Віктор Ющенко і екс-президенти Польщі Олександр Кваснєвський та Броніслав Коморовський, йдеться про необхідність єднання заради кращого майбутнього наших держав.

Александр Квасневський – Президент Республіки Польща (1995-2005)
Броніслав Коморовський – Президент Республіки Польща (2010-2015)
Леонід Кравчук – Президент України (1991-1994)
Леонід Кучма – Президент України (1994-2005)
Віктор Ющенко – Президент України (2005-2010)

Друкуємо текст відозви президентів повністю.

Польсько-українське примирення над важкою історією є великим здобутком вільної Польщі і вільної України. Це – результат зусиль цілих суспільств і заслуга усіх правлячих кіл у наших країнах, а також президентів Польщі й України.

Примирення і співробітництво між Польщею та Україною – життєвий інтерес обох народів та має важливе значення для майбутнього усього регіону Центрально-Східної Європи. Це стратегічно важливо для безпеки східного флангу НАТО та Європейського Союзу, які стоять перед викликом російської агресії проти України.

З великим занепокоєнням спостерігаємо за явищами, які з'являються останнім часом і становлять загрозу примиренню та співпраці. Тому нас сповнює тривогою зростання суперечок та негативних емоцій довкола болісних сторінок в історії взаємних відносин.

Вважаємо, що це важке минуле повинно заохочувати сучасних поляків і українців робити дальші зусилля заради примирення та співробітництва з думкою про краще майбутнє наших народів і держав. Ми не можемо залишатися заручниками історії. Ми повинні вчитись шанувати відмінні болючі історичні моменти та шукати у минулому, передовсім, те, що нас єднає. Маємо шанувати могили жертв давніх польсько-українських конфліктів, бо нічого в історії не вдасться витерти чи зробити недійсним, але, з думкою про майбутні покоління поляків і українців, навіть найбільш болісний досвід можна перетворити на джерело спільних роздумів.

Тому ми закликаємо до захисту процесу примирення між нашими народами. Звертаємось до державної влади, звертаємось до суспільств, особливо до залучених у процес примирення Церков, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, до представників ЗМІ, викладачів і студентів – до усіх прихильників примирення, збли-

женння і дружби між нашими народами.

Закликаємо вести постійний, терплячий діалог, чинити опір націоналістичній позиції та екстремістським проявам, навчати, спираючись на правду й достовірні історичні джерела, шануючи одні одних, зміцнювати співробітництво істориків та вищих навчальних закладів, людей культури і мистецтва, вчителів та вихователів – усіх, хто формує знання, мислення і чутливість громадян наших країн, особливо молодого покоління.

Нехай пам'ять про невинні жертви давніх польсько-українських конфліктів єднає наші країни і народи у спільній задумі і спільному прагненні до майбутнього, яке спирається на співробітництво і дружбу.

Черкаські журналісти у Варшаві зустрілися з відомими поляками і вшанували знаменитих українців

У рамках проекту з польсько-української співпраці по висвітленню спільних сторінок історії двох народів, журналісти з Черкас Андрій Кравець та Олег Бурячок побували у польській Варшаві.

Протягом усього одного дня відбувся ряд продуктивних зустрічей: з черкащанами спілкувалися дипломат, аналітик, директор Інституту імені Романа Рибарського **Маріуш Патей**; легенда польського опору, головний редактор "SlAskiego Kuriera WNET", співголова Східного автономного відділу "Солідарності, що бореться" (Solidarnosc Walczaca), генеральний секретар спілки польських журналістів і експерт Державної ради радіо й телебачення (KRRiT) **Ядвіга Хмельовська** та інші.

Разом з українцями, що мешкають у Варшаві – вже знаменитим серед поляків екс-"майданівцем" **Анатолієм Шолудьком** та **Наталією Зубченко** з Міжнародного центру Балтійсько-Чорноморських досліджень черкащани побували на православному цвинтарі "Воля" у Варшаві, де відшукали поховання воїнів УНР.

Світлина 1920 року (зліва – направо): польський генерал А. Лістовський, Головний отаман Армії УНР С.Петлюра, військовий міністр УНР В. Сальський, командир 6-ї дивізії Січових Стрільців М.Безручко. Їхній приклад єднання у боротьбі за незалежність Києва і Варшави актуальний і нині...

У відзнятому черкащанами відеосюжеті, що днями транслювався на телеканалі "Антена", показано, настільки доглянуті поховання українців у Варшаві. Зокрема, у телесюжеті розповідається про поховання генерал-хорунжого Марка Безручка та полковника Всеволода Змієнка, героїв спочатку визвольного українсько-польського походу на Київ, а потім – так званого "Чуда на Віслі" – спільної польсько-української військової операції, яка зупинила наступ московсько-більшовицьких військ на Варшаву і переломила хід війни, наслідком чого Польщі за допомоги українців вдалося відстояти державну незалежність. Є у відеосюжеті і розповідь про сотника Якова Рогозу-Розаніва родом із Цибулева Монастирищенського району Черкащини, який командував 3-ю сотнею курсантів у легендарному бою під Крутами, а потім був одним із командирів у першому полку новоствореної Морської піхоти УНР. До речі, на цьому ж цвинтарі похований і полковник Залізної дивізії Армії УНР Сергій Рощицький, уродженець черкаської Шполи. А неподалік від нього покоїться прах генерал-хорунжого Володимира Сальського. У біографії Сальського були і посади командувача Армії УНР та військового міністра, і посада головного військового радника президента УНР в екзилі Андрія Лівицького (уродженця с.Ліпляве Канівського району Черкащини). Син Сальського, Юрій, закінчив льотну школу в Дембліні і як льотчик ВПС Польщі, воював у Другу світову проти нацистів у небі Польщі, Франції, Великобританії...

КОЗАК-ЛІРНИК МУСІЙ ВЕРНИГОРА ПРОРОКУВАВ УКРАЇНІ Й ПОЛЬЩІ ДОБРЕ СПІЛЬНЕ МАЙБУТНЄ В ЄВРОПІ...

Прозваний "українським Нострадамусом", свої передбачення Вернигора робив у облюбованому ним Корсуні на Черкащині...

Андрій КРАВЕЦЬ

"Господь Бог тримає Україну під своєю опікою... Україна зазнає ще щастя, ще настануть для неї часи, коли стануться великі речі. Сказав би я про них, але боюся, щоб Дніпро не повиходив з берегів своїх..." Слова ці, сказані старим козаком-лірником Мусієм Вернигорою, записав наприкінці 1760-х років староста містечка Корсунь, яке нині відноситься до Черкащини -– поляк Нікодем Суходольський. Він же зафіксував і решту пророцтв колишнього запорожця, який мав дар передбачати майбутнє і був названий сучасниками "українським Нострадамусом"...

Картина Яна Матейка "Вернигора" (1884). У центрі картини зі здійнятими до Неба руками – сам козак-лірник, зліва від нього – корсунський староста Нікодем Суходольський, який записує пророцтво.

Пройде багато часу – і це зображення "українського Нострадамуса" з Корсуня раптом розмістить на незвичної квадратної форми 5-долларовій монеті 2009 року екзотична держава Острови Кука. Монета зроблена зі срібла, а місяць – зі справжньої дорогоцінної перлини...

Згідно переказів, народився Мусій Вернигора 1673 року. Молодим хлопцем подався на Запорозьку Січ. Бився проти турків, татар і московитів, певний час був у турецькому полоні в Константинополі. Серед козаків здобув великий авторитет – слава про нього докотилася навіть до російського Петербурга. Народні легенди розповідають, що коли Вернигора відправлявся з підросійського Путивля на українське Правобережжя, де розпочинався антипольський гайдамацький рух, цариця Катерина сподівалася на те, що Мусій стане агентом інтересів Московії у різанині, яка от-от мала розпочатися. Натомість, Вернигора розгледів у братовбивчій війні програш як для поляків, так і для українців – від Коліївщини мали виграти лише московити... Він підтримав Барську конфедерацію – рух польської шляхти проти вмішання Москви у внутрішній устрій державного об'єднання українців, поляків і литовців – Речі Посполитої. Вернигора намагався переконати гайдамаків припинити кровопролиття, їздив на переговори з кошовим отаманом Запорозької Січі і з кримським ханом – щоб ті підтримали конфедератів у протистоянні з Москвою.

Веригора – про Україну: "Нація здобуде роль у Європі..."

Ніхто не знає, як сталася найстрашніша драма у його житті – кажуть, Вернигора вбив своїх матір і брата. Жахливий випадок відкрив у ньому дар провидця: у стані афекту Вернигора розповідав про завтрашній день Польщі, України, Росії і Європи, потім впадав в апатію і подовгу спав...

Він перебрався до Корсуня (сучасна Черкащина), де на березі річки Росі подовгу грав на лірі, з сумом і болем багато говорив про минуле України й Польщі, а ще більше і вже з оптимізмом – про їхнє майбутнє у новій Європі. Після снів, глибоких і спокійних або ж коротких і тривожних, знову із запалом говорив про те, що очікує цілі держави, їхні армії й народи. Корсунський староста Нікодем Суходольський намагався постійно бути поруч зі старим козаком - записував, намагаючись не пропустити жодне зі слів, у які вірив, як у пророцтво. Бо ще за життя Вернигори ряд його видінь збулися. Зокрема, відомий випадок, коли корсуньський мірошник хотів поставити новий млин на скелях Росі, але передумав, бо Вернигора не радив. "Навіщо ставити млин там, де буде чудовий палац, куди чужі царі і королі приїздитимуть, щоб помилуватися нашим краєм?" – запитав провидець у мірошника і той відмовився від свого задуму.

Пройшло ледь більше 10 років і на місці, де мірошник хотів ставити млин, племінник останнього польського короля князь Станіслав Понятовський справді звів надзвичайно красивий палац. Збудував його саме в Корсуні, де зовсім недавно відгула Коліївщина, щоб показати – він довіряє українцям. До палацу в Корсунь, як і передбачав Вернигора, дійсно приїздили монарші персони з Польщі, Росії, Австрії...

У часі між 1769-1770 роками Мусія Вернигори, якому виповнилося 96 років, не стало. Поховали козака-лірника, як він і заповідав, на березі Росі у Корсуні. Ховаючи старого, корсунці дивувалися – мовляв, як же той, хто передбачав долі цілих держав, не зміг передбачити власну долю, адже казав, що у нього могили не буде... Певний час до могили їздили паломники з усіх куточків України – особливо багато під час російсько-турецької війни 1806-1812 р.р., яку Вернигора передбачив і детально описав. Та однієї весни повінь переповнила Рось талою водою, яка забрала з собою і козацьке поховання – справдилось і це пророцтво Вернигори...

Серед головних пророцтв Лірника – загибель Польщі як держави, а потім її відродження, Велика французька революція і війни Наполеона та пророцтво про кращий день для вільної України. У тих пророцтвах – безліч деталей, які вражають точністю передбачень.

Провидець казав, що навіть напередодні втрати волі поляки, об'єднуючись, зможуть завдати поразок своєму головному ворогові – Росії. Назвав навіть місця, де це станеться – Батіг, Старокостянтинів і яр Гончариха. Так і сталося – ополченці Казимира Пулавського розбили там удвічі більше регулярне російське військо. Єдина відмінність від пророцтва – Гончарихою не яр, а село називалося біля Старокостянтинова.

Ще Вернигора казав, що Польщу тричі поспіль "розберуть на три частини" – і спочатку у 1772, а потім у 1792 та 1795 роках Польщу тричі розірвали між собою згідно таємної угоди три держави: Росія, Австрія та Прусія. До останнього договору про поділ, підписаного в Санкт-Петербурзі, було додано таємний протокол: " З огляду на необхідність усунути геть усе, що може оживити пам'ять про існування Польського королівства... високі договірні сторони погодились... ніколи не вводити до своїх титулів назву або навіть вказівку на назву Польського королівства, що має залишитися придушеним віднині на віки вічні". Королі Австрії і Прусії домовленостей дотрималися, а московському царю зробити це завадила традиційна азіатська хвалькуватість. Тому перед тим, як злетіти з трону, останній цар Росії мав бундючний титул, у якому перелічувалися усі окуповані землі, включно з Польщею.

Минуть століття, а полум'яні слова Мусія Вернигори надихатимуть однаково сильно літераторів двох націй: Адама Міцкевича і Тараса Шевченка, Северина Гощинського та Юліуша Словацького, Міхала Чайковського й Івана Котляревського...

"Самодєржец і прочая-прочая" у жовтні 1917 року позбувся свого титулу і згодом був розстріляний. Натомість Юзефа Пілсудського, лідера молодої Польщі, яка зуміла вистояти проти більшовицької навали, поляки прозвали "Вернигорою Бельведерським"...

Це звільнення Польщі з-під московського іга Мусій Вернигора теж передбачив. У його пророцтві було сказано: "Прилучиться до Польщі турок і англієць, підуть через Київ, завалюючи Дніпро московським трупом... Польський край постане у давніх кордонах завдяки туркам і англійцям".

Так і сталося: разом з союзними українськими військами поляки звільнили від окупантів Київ, а потім, хоч і відступили, та стримали ворожу навалу і з честю відстояли польську Незалежність.

Дослідники стародруків кажуть: перемогу Пілсудського завдяки допомозі Антанти, а головно – Франції і Англії, Вернигора передбачив точно, але це пророцтво, опубліковане у 1830-х роках у Лейпцизі, було відредаговане видавцем, якому видавалося дивним, що Франція після нищівної поразки 1814 року ще зможе колись впливати на майбутнє Європи – тож і замінив у пророцтві слово "французи" на "турки"...

До речі, і Французьку революцію, і війни Наполеона, і його поразку та заслання Вернигора передбачив надзвичайно точно: "У великій частині світу буде війна, потому посунеться силач Заходу й на чолі народів піде на Схід і Смоленськ здобуде, але в кінці буде скинений із вершини могутності й буде вигнаний на острів..."

Із пророцтв на більш пізній час – встановлення комуністичного правління у багатьох країнах: "У значній частині світу відміниться Богослужіння, настануть нові уряди, старі зміняться або впадуть..."

Найголовніше ж для нас пророцтво Вернигори про Україну починається словами: "Нація здобуде роль у Європі...". Передбачив жорстокі випробування для України: "Господь Бог має в цілковитій своїй опіці Україну, хоч за недбання до заповідей Його народ було покарано панською неволею, голодом, мором та війною; але ж то скоро відміниться й Україна стане щасливою...

Перед тим як надійде ця щаслива для України година, відбудеться кривава битва між її захисниками та ворогами..."

Віщун каже про спільне духовне відродження поляків та українців в об'єднанні народів Європи. Далі пояснюється, коли це трапиться: "Wiosna roku nieparzystego, ktory w liczbi piec sie sumuje..." – "Навесні непарного року, сума цифр якого рівна п'яти". Таким роком може стати 2021-й. Чому б нам і не сподіватися, що навесні 2021-го року Україна увійде до Євросоюзу?..

КАНІВСЬКА БИТВА: колиска слави армії незалежної Польщі

Німців загинуло півтори тисячі, поляків – менше тисячі. Три тисячі польських солдатів і 250 офіцерів потрапили в полон. Частині корпусу, в тім числі і його командувачеві Юзефові Галлеру вдалося вирватися з оточення й уникнути неволі.

Уже наступного року саме Галлер сформує у Франції чудово вимуштрувані частини Війська Польського і помститься за Канів – 10 лютого 1919 року польська армія генерала Галлера переможно вийде на прусський берег Балтійського моря. Цієї миті Юзеф Галлер проведе церемонію "заручення Польщі й Балтики" – він зніме з руки і кине у хвилі моря свій срібний перстень з польським орлом. До Польщі, згідно з рішеннями Паризької мирної конференції, відійдуть 45 тисяч квадратних кілометрів німецької Померанії...

Андрій КРАВЕЦЬ

Тільки на Канівщині автор цих рядків чув дивну назву яскраво-зеленої рослини з дрібними квіточками – "німецька трава". Разом із тим, навіть старожили, називаючи так цю рослину і пояснюючи, що її насіяли колись німецькі кавалеристи для своїх коней, знизували плечима у відповідь на запитання, коли це було, бо в Другу світову тут більше танки й мотоцикли бачили... Коли ж у польських джерелах вісім років тому вперше випадково вдалося натрапити на згадку про останню битву поляків у Першій світовій – саме під Каневом – раптом стало зрозуміло, коли ті кавалеристи були тут та звідки взялася знайдена колись на городі батьківського обійстя автора срібна монета-дойчмарка...

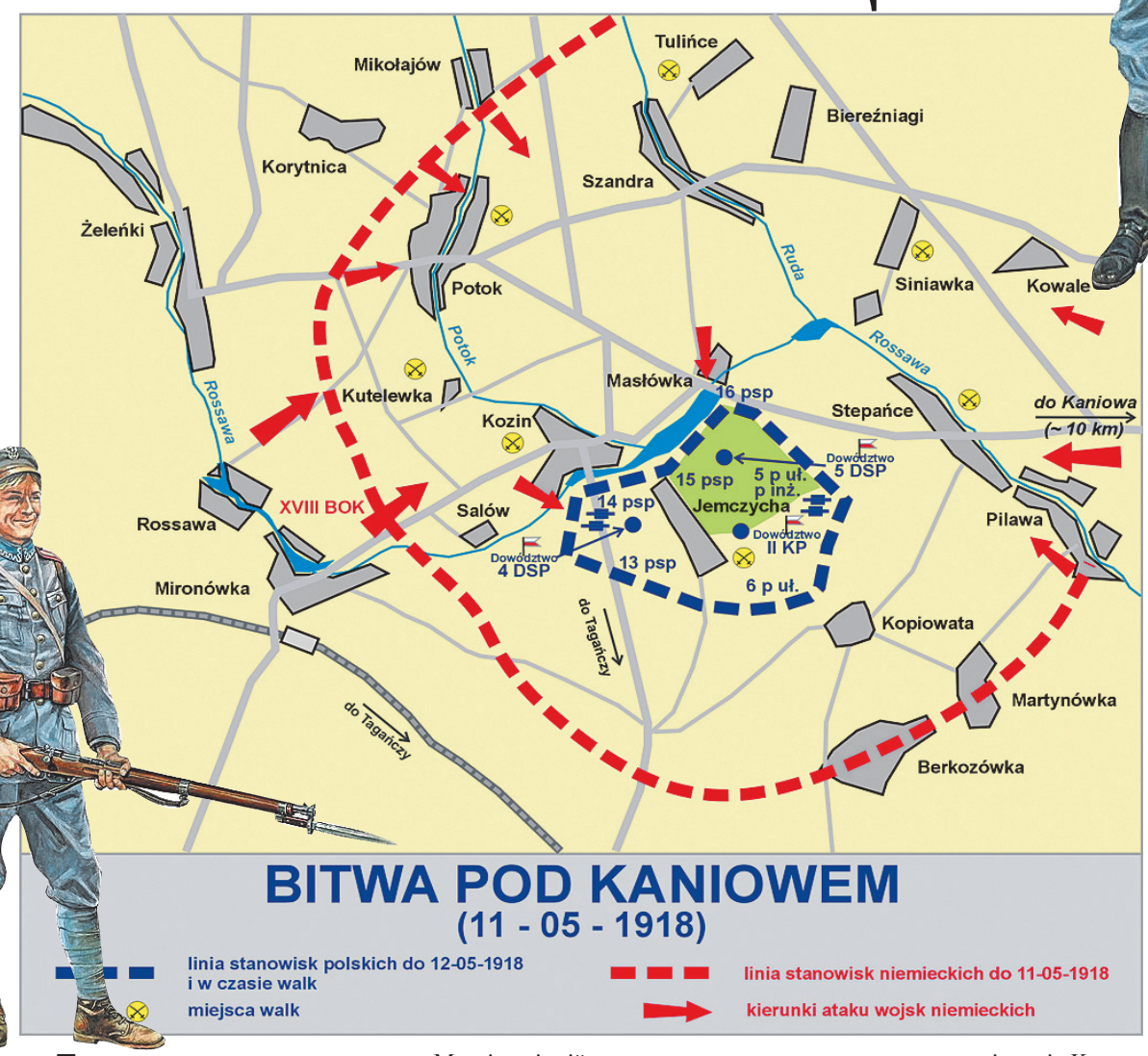

Військо поза законом

Мирний договір, підписаний у Бресті в січні 1918 року, вимагав від польських та російських військ негайно здати німцям зброю і покинути територію УНР. З усіх польських частин на території України лише Другий корпус Юзефа Галлера наважився назвати Брестський договір фікцією і вирушити вглиб України, подалі від німців, які прагнули знешкодити польське військо, та від австрійців, яким понад усе хотілося підвісити на гілляці генерала Галлера. Бо той ще зовсім недавно служив Австро-Угорській імперії, але обрав для себе війну за незалежність Польщі...

Другий корпус мав за мету перейти Дніпро, та 1 травня 1918 року зупинився в околицях Канева на правобережжі Черкащини. Із 8302 солдатів і 979 офіцерів корпусу тільки трохи більше двох тисяч солдатів та три сотні офіцерів не були хворими і пораненими. Підрозділ відчував гостру нестачу медикаментів, харчів, боєприпасів та амуніції – в такому стані його застали тут німецькі війська генерала Зіерхольда.

Чотирнадцять німецьких батальйонів, які йшли по п'ятах поляків струнками колонами, сіті і озброєні до зубів, вийшли в район того ж Канева і невдовзі оточили поляків. Перевага була явно на боці кайзерівського війська, яке мало 12 тисяч солдатів, підтримуваних трьома батареями польової артилерії.

6 травня німецький і польський генерали обмінялися парламентарями. Німці вимагали безумовної капітуляції, на що поляки гордо відповіли бундючним нащадкам тевтонів: у них може й малувато снарядів і патронів, але аж ніяк не гонору...

Поєдинок польського й німецького орлів

1918-й рік був доленосним як для Німеччини, так і для Польщі. Якщо польський орел тільки розправляв крила на злеті державної незалежності, то старий птах кайзерівського герба ризикував скласти крила внаслідок революції, що назрівала у Німеччині. Разом із тим, німецька армія навіть у такий тяжкий час залишалася вимуштруваною, дисциплінованою і загартованою у боях Першої світової. Генерал Зіерхольд був тертим калачем у військовій справі і надто добре знав знаменитий польський гонор, щоб продовжувати тиснути з вимогою капітуляції. Хитрий пруссак заявив, що німецький ультиматум був мало не жартом і начебто залишив корпус Галлера у спокої на цілих п'ять днів.

Разом із тим, німецькі батальйони продовжували стискати лещата навколо польських підрозділів, які дислокувалися в Каневі і селах Канівського повіту – Копіюватій, Степанцях, Синявці, Маслівці, Потоках, Козині... Рано-вранці 11 травня, о 3-ій годині 30 хвилин німецькі війська раптово вирушили у наступ, обравши за першу мішень найманевреніший підрозділ поляків поблизу Потоків – у результаті несподіваної атаки одночасно з трьох боків того ранку поліг весь 6-й кавалерійський полк польських уланів. До рук німців потрапила артилерійська батарея, був відрізаний від своїх 16-й стрілецький полк і офіцерський легіон. Вирвався з оточення лише один уцілілий улан: поранений у руку, він галопом домчав до Маслівки і здійняв тривогу.

Через годину німці вже штурмували Козин. Тут вони зазнали перших втрат від двох ескадронів поручика Кислінського – шаблі польських уланів лущили німецькі голови в рогатих касках, мов горіхи... Підняті по тривозі підрозділи польського 14-го стрілецького полку підполковника Орлика-Лукоського після короткого кривавого бою на вулиці Козина відступили у напрямку Ємчихи – на той час бої вже йшли і в Степанцях та Синявці. Частину польської артилерії, а також медичні фургони вдалося приховати від ворожого обстрілу в невеличкому лісі Копіюватої. Інженерні підрозділи поляків спішно обладнували позиції – особливо успішними були оборонні бої проти німців Із використанням дамб і болота поблизу Маслівки, а близько 8-ї години ранку польська артилерія з-під Канева нарешті відкрила прицільний вогонь по німецьких батальйонах у захоплених Маслівці й Козині.

Німецький наступ захлинувся, батальйони Зіерхольда зазнавали все більших втрат. У цих умовах увечері 12 травня німці знову запропонували переговори, обіцяючи почесні умови капітуляції. Після того як у селі Миронівка Канівського повіту (нині це – райцентр Київщини) капітуляцію було підписано, німці віроломно порушили обіцянку: полонених солдатів і офіцерів роззброїли, пограбували і відправили до таборів. Цікаво, що ще на початку битви, яка тривала дві доби, оточені у церкві Козина польські стрільці тримали оборону і не здавалися, аж поки їм не повідомили про повну капітуляцію...

Настав час підрахувати втрати.

Назва "Канівський" – найкращим підрозділам Війська Польського

У травні 2008 року Президент Польщі Лех Качинський вітав і нагороджував учасників зібрання у Пулавах Люблінського воєводства, які відзначали 90-річчя битви під Каневом і свято 2-го саперного Канівського полку, що дислокувався у Пулавах. У вітанні зазначив, що саме "у пам'ять про славу польської зброї відроджена Республіка дала назву Канівський другому саперному полку"... Цікаво, що 1919 року "на честь останньої битви поляків у Першій світовій" почесну назву "Канів" отримав навіть польський бронепоїзд, а ім'я "Канівський" – дуже багато підрозділів відродженого війська Польщі – 4-а стрілецька дивізія, 10-й полк польової артилерії, 28-ий, 29-ий, 30-ий і 31-ий стрілецькі полки, дислоковані у Лодзі, Варшаві й Калішу та 6-й полк уланів у Станіславові (сучасний Івано-Франківськ). Усі ці підрозділи припинили існування 1939 року, коли Польщу знову загарбали німці...

Навесні 2011 року "чорний археолог" із Києва випадково виявив у лісі на місці Канівської битви так званий бебут – кривий кинджал більш аніж півметрової довжини – замінник шаблі в умовах ближнього бою. За декілька хвилин після того він знайшов ще 4 бебути і 4 шаблі – і все це на площі всього у 3-4 квадратні метри, причому вся зброя декілька десятиліть тому було встромлена вістрям у землю...

Ця знахідка стала початком "шаблевої лихоманки" – вирахувавши за повідомленням на спеціалізованому форумі місце, сюди ринули інші любителі пошуку артефактів. Лихоманка у місці, прозваному "Шабельний ліс", тривала більше року – за цей час тут виявили безліч холодної зброї, решток револьверів, гранат і гвинтівок, медальйони і відзнаки, гудзики і монети, "буссоль Михайловського" – командирський кутомір для точного ведення артвогню та 10 динаміків польових телефонів, акуратно знятих із телефонів і прикопаних укупі – все це було зі спорядження поляків, які явно постаралися, щоб у руки ворога потрапило якомога менше придатного для подальшого використання.

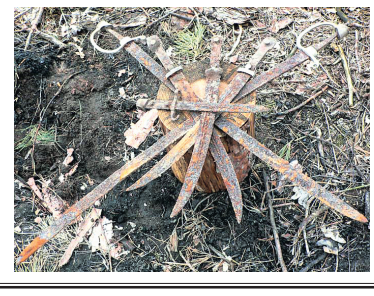

Були й сліди активного спротиву – скажімо, німецька каска, лобну частину якої прошила польська куля...

АС ЗІ ЗВЕНИГОРОДЩИНИ

став героєм війни проти більшовицької Росії і легендою усієї Європи

Андрій КРАВЕЦЬ

Маріан народився 1897 року в селі Вільховець на Звенигородщині, в родині Стефана й Альбіни Ромейків.

Мав честь належати до давнього польського шляхетського роду, в гербі якого був птах із золотим кільцем у дзьобі й хрестом та підковою в кігтях. Коли хлопець виріс, він став льотчиком-асом військово-повітряних сил незалежної Польщі, на озброєнні яких стояли переважно літаки, які мали таку ж назву, як птах на шляхетському гербі Ромейків – нічна чапля...

Загальноосвітню школу закінчив у Звенигородці, після чого навчався у Київському військово-інженерному училищі. Став одним із найкращих офіцерів тодішньої Російської імперії. На момент більшовицького перевороту мав звання поручика царської армії і досвід служби у фінській фортеці Свеаборг та в гарнізоні поблизу латвійської Риги, а за військові заслуги був нагороджений орденом Святої Анни "з мечами й бантом на стрічці".

Коли ж більшовики скинули царя, поручик Ромейко влився до лав 1-го корпусу Війська Великопольського, очолюваного генералом Юзефом Довбор-Мушніцьким. Шляхтич зі Звенигородщини палко бажав боротися за незалежність Польщі від Москви...

У литовському Вільнюсі закінчив французьку школу пілотів і став одним із перших повітряних асів незалежної Речі Посполитої – служив у 4-ій розвідувальній ескадрильї. Брав участь у військових операціях, де польські й українські воїни билися разом проти московського ворога – поході в Україну і звільненні Києва та в спільній операції по захисту Варшави. За подвиги у боях проти більшовиків отримав звання капітана та срібний Хрест Віртутті Мілітарі – найвищу військову нагороду Польщі "за мужність перед лицем ворога".

Після польсько-російської війни став підполковником, очільником Вищої авіаційної школи. Мав неодноразові відрядження до Італії, Франції та Чехословаччини, де обмінювався військовим досвідом із закордонними колегами. У квітні 1938 року був призначений військовим аташе Польщі в Італії – у Римі, керованому диктатором Муссоліні зустрів і звістку про те, що рідну Польщу розірвали навпіл війська нациста Гітлера і більшовика Сталіна...

Відтоді Маріан Ромейко йде в підпілля – під псевдонімом Мак він очолює польську розвідувальну мережу F-2, яка діяла на території окупованої німцями Франції. Розвіддані, передані до Лондона, допомогли союзникам якісно підготуватися до висадки десанту і початку військових дій проти німецьких підрозділів. Викритий гітлерівським "Абвером", Ромейко ледве встиг втекти до нейтральної Швейцарії...

Ще в часі польсько-російської та Другої світової воєн Ромейко став автором кількох художніх книг про авіацію та безлічі навчальних посібників для військових льотчиків, які довгі роки користувалися популярністю навіть за межами Польщі.

Після війни жив у Франції, США, Марокко й Австралії. До соціалістичної Польщі повернувся тільки у 70-річному віці – піддався на вмовляння очільника ПНР Владислава Гомулки. Вже тут йому присвоїли звання полковника.

1970 року Маріан Ромейко помер і був похований на цвинтарі у Варшаві. Незважаючи на тодішню залежність Варшави від Москви, польська преса вшанувала гідними некрологами того, хто був героєм війни проти Росії.

Москва цю "неповагу" проковтнула мовчки, бо героєм Ромейка вважала мало не вся Європа. Окрім вищезгаданих орденів Російської імперії та польських орденів – Хреста Віртутті Мілітарі, Хреста Доблесті і двох Хрестів Заслуг, уродженець Черкащини мав ще й один британський та два французькі ордени, чехословацький орден Білого Лева та сербський орден Білого Орла...

Польська молодь боролася проти нацистів під керівництвом... уманчанина

Олександр БРАВАДА

Ян Віруш-Ковальський був одним із лідерів Спілки польських гарцерів – молодіжної скаутської організації, яка понад усе ставила волю і добробут рідної Польщі. Уродженець Умані одним із перших вступив до гарцерських рядів, у рік створення організації і здобуття Польщею незалежності від Росії – у 1918-му...

Гарцери називалися так на честь польських середньовічних лицарів-"гарцовників", які перед битвою виїжджали наперед польського війська і викликали на одиночний поєдинок найкращих лицарів ворога. Молоді польські хлопці й дівчата, які зголошувалися в гарцери, усвідомлювали, що будь-якої миті можуть стати на поєдинок із ворогами молодої держави. Пам'ятали про це і самі вороги. 1939 року, коли гітлерівська Німеччина і сталінський СРСР розірвали навпіл Польщу, одними з перших на окупованих територіях гестапо і НКВС арештовували знов-таки гарцерів.

Ян Віруш-Ковальський, народжений революційного 1905 року в Умані, на час початку Другої світової війни вже був шанованим серед гарцерів інспектором гірських регіонів, директором Товариства друзів Гуцульщини. Загроза вторгнення військ нацистської Німеччини, яка ультимативно вимагала передати їй місто Данциг (Гданськ), сприяла призначенню Януша заступником комісара у справах оборони Варшави.

Невдовзі його гарцери блискуче проявили себе в боях за польську столицю, а коли державу було окуповано, перейшли у підпілля. На цей час організація отримує назву "Сірі шеренги" – хлопці й дівчата розповсюджують антигітлерівські листівки, вивішують польські прапори і навчаються бойовому мистецтву, готуючись стати до справжнього бою. Ці навички знадобляться їм під час Варшавського повстання – гарцерські підрозділи "Зоська", "Вігри", "Густав" і "Парасоль" прославилися як незламні й хоробрі у поєдинку з регулярними військами Вермахту.

У червні 1944 року Ян Віруш-Ковальський був арештований гестапо, але вже через місяць його випустили – не вистачило доказів підпільної діяльності. Під псевдонімом Роман він продовжував керувати економічним саботажем і зривом німецьких планів у кількох польських містах водночас. Був нагороджений кількома польськими медалями й орденами, зокрема Золотим Хрестом Заслуги.

Після війни очолив Спілку польських гарцерів і був обраний членом польського парламенту. Входив до складу Верховного Народного Трибуналу. Зокрема, брав участь у розгляді гучної справи колишнього гауляйтера Данцига, групенфюрера СС Альберта Форстера, відомого масовими розправами над поляками.

Ян Віруш-Ковальський помер від раптового серцевого нападу взимку 1963 року. Ім'я уманчанина назавжди залишилося у списку найбільших авторитетів і для гарцерів сучасної Польщі...

Черкаський художник зберіг "ключ" до розгадки походження герба Нарбута

Художник Георгій Нарбут відомий практично кожному українцю – і як той, що створив дизайн перших українських грошових купюр 1918 року, і як той, хто промалював перші поштові марки УНР, і зрештою – як той, завдяки кому повернувся Україні у якості герба давній княжий тризуб. Саме з подачі знаменитого художника Георгія Нарбута він з'явився спочатку на грошах, а потім – і на гербі незалежної держави...

Оригінальний штрих, який характеризує творчий підхід Георгія Нарбута в геральдиці – це розробка ним особистого герба та гербів своїх друзів. Тиражем всього у 8 екземплярів він створив "Рєстр шести знатним особам", що заснували журнал "Гербовед" – "із показанням герба і вмінь кожного". Незважаючи на жартівливу назву й такі ж описання кожного з гербів, промальовані вони були з усією серйозністю і дотриманням геральдичних правил. Як згадувала дружина художника, Віра Нарбут-Лінкевич, ці герби були тиснені на обкладинці із зеленого сап'яну іменної книжки, виданої кожному співробітнику редакції.

В описанні свого власного герба Нарбут вказав: "Мазепинець полку Чернігівського Глухівської сотні, старшинський син і гербів та емблем живописець". Герб із підковою і трьома мисливськими ріжками, намальований Нарбутом, багато хто з дослідників вважав "вигадкою" художника, даниною тогочасній моді на європейські герби. Те, що герб був аж ніяк не вигадкою, вдалося встановити завдяки тому, що черкаський художник Микола Теліженко зберіг у пам'яті те, як його називав син митця, художник Данило Нарбут, який до самої смерті жив у Черкасах – він називав цей герб "Тромби"...

А "Тромби" – це давній шляхетський герб, до якого в часи Речі Посполитої належало 188 родів, у тім числі – князівський рід Нарбутів. Назва герба перекладається з польської як труби і походить від зображення трьох ріжків-труб, у які сурмили мисливці під час полювання. Згідно легенди, якось, коли великий князь литовський Гедимін був на полюванні, ріжки його мисливців пробудили від сну малу дитину, яка спала в лісі у гнізді орла. Прокинувшись, хлопчик заплакав – так князь знайшов його і забрав до свого замку. Хлопчик з орлиного гнізда, якого назвали Ліздзейка, згодом став верховним жерцем з надзвичайними здібностями...

Мисливські ріжки в гербі "Тромби" розташовані у вигляді трискеля – символу сонця, бігу часу і рівноваги з природою. Трискель - надзвичайно давній геральдичний символ, який був відомий ще в етрусків, та кельтів...

У гербі "Тромби" трискель набув промальовування саме у вигляді мисливських ріжків і після Городельської унії 1413 року серед ряду інших гербів був закріплений за представниками литовсько-руської (української) шляхти. Опис герба, його історію і перелік родин носіїв цього гербу можна знайти в класичних польських гербовниках: герб "Тромби" зустрічається в "Клейнодах" Я.Длугоша, Хроніці Констанцського собору 1414-1418 рр. У.Ріхенталя, гербовнику Золотого Руна, гербовнику Лінценіха, Кодексі Бергшамара та в гербовнику Марка Амброжега. Найдревніша середньовічна печатка Войцеха з Сацина з гербовою емблемою "Тромби" відома з 1385 року.

Цей герб найчастіше описується у польських джерелах як три чорні труби в срібному полі або три золоті труби в блакитному полі. Також часто в описаннях присутні три чорні труби в червоному полі. І тільки в гербі Нарбутів ці труби – срібні у чорному полі. Над щитом - шолом, увінчаний княжою короною, з рукою над нею, що тримає кінську підкову. У гербі "Мазепинця полку чернігівського..." бачимо лише одну відмінну від середньовічного герба деталь: на ньому вже немає руки з підковою – ця підкова розташована на чорному плюмажі.

Цікаво, що у XVIII столітті принаймні двоє знаменитих польських істориків належали до герба "Тромби": Юстин і Теодор Нарбути. А син Теодора, Людвік Нарбут, був славетним офіцером, який загинув під час Польського повстання 1863 року...

Знаково, що в гербі сучасної української Черкащини, створеному другом Данила Нарбута Миколою Теліженком, як і "Тромбах", теж є давній солярний знак "трискель" – тільки він має вигляд не мисливських ріжків, а колосків хлібного поля...

Наталія КРАВЕЦЬ

Уманські засновники української школи польського романтизму оспівували Козаччину

Юзеф-Богдан Залєський, Северин Гощінський і Міхал Грабовський стали засновниками української школи польського романтизму в літературі. Вони здружилися в Умані, де разом із 1815 приблизно по 1820 рік навчалися в уніатській школі при місцевому Базиліанському монастирі.

Малі поляки стали уманськими спудеями у віці 11-13 років, а скінчили навчання 16-18-річними юнаками, переповненими любові й поваги до козацького минулого краю.

Вони схильні були романтизувати його, навіть незважаючи на сторінки українсько-польських воєн в історії. Дивно, що нині інформацію про двох із цих літераторів можна знайти переважно в польських, німецьких та англійських джерелах. І дуже мало про них – в українських та російських джерелах...

Усі троє колишніх учнів уманських базиліан уславили в своїх творах наш край, зокрема перу Гощінського належать цикл віршів антимагнатського спрямування "Уманські лірики" та поема "Канівський замок", у якій описане протистояння гарнізону замку козакам отаманів Швачки і Небаби, яке закінчилося падінням замку...

Про той же Канів пише і Грабовський у своїй поемі "Пан староста Канівський". У Залєського з'являється чудова "Дума про гетьмана Косинського", який загинув у Черкасах і рапсодія "Трахтемирівський монастир" – про козацьку духовну столицю на Канівщині...

До Умані родина Северина Гощінського перебралася жити 1815 року. Тут він і здружився з Грабовським і Залєським... У листопаді 1830 року Северин Гощінський став одним з очільників штурму палацу намісника російського царя та казарм московських вояк у Бельведері. Патріотично настроєна шляхта, підтримана таємним військовим товариством школи підхорунжих, захопила міський арсенал зброї. Підтримка "низами" міського населення і поляками у війську дала змогу розгорнути повномасштабне повстання. Незабаром у руках повсталих була вже й Варшава, а владу було передано Адміністративній Раді Королівства. Гощінський в цей час воює проти московитів у чині капітана кавалерії, під командуванням генерала Юзефа Дверницького. Після поразки визвольних змагань жив певний час у Парижі, потім у Кракові і зрештою – у Львові, де й помер та похований на Личаківському цвинтарі.

Єдиним із трійки уманських друзів-поетів, хто не брав участі в Польському повстанні, хоча і всіляко його підтримував, був Міхал Грабовський – на той час він тяжко хворів. У палаці Грабовських на березі Тясмину часто гостювали "неблагонадійні" з точки зору московського царату українці й поляки: Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, польський художник Наполеон Орда, польсько-український поет і композитор Тимко Падура та інші...

Уже в час після повстання Грабовський одружився з Павліною Росьцішевською з Чигирина, донькою Кароля Росьцішевського і Бони (в дівоцтві – Шимановської). У Міхала й Павліни народилося п'ятеро доньок і троє синів. Хоча Грабовський і не брав до рук пістоля і шаблі, його зброєю у боротьбі стало слово, причому не тільки поезія, а й гостра публіцистика, – зокрема, багато галасу в Москві й Петербурзі учинилося після публікації його гострої "Відповіді Поляка російським публіцистам..."

Добрий друг України і щирий патріот Польщі Міхал Грабовський спочив навіки у листопаді 1863 року. Похований у Варшаві, під Катакомбами Повонзківського цвинтаря.

Найбільше з уманської трійці друзів прославився Богдан Залєський – поляк, чий прадід був запорозьким козаком. У листі Адаму Міцкевичу він якось зізнався, що поему "Зозулич" присвятив саме своєму предкові козакові, який і був із "зозуличів" – так на Січі називали козаків, які ще малими сиротами прибилися до запорожців, виховувалися старими воїнами і були найвідданішими своєму Кошеві. Сам же знаменитий Адам Міцкевич визнавав Залєського "патріархом польської поезії" і присвятив вихованцеві Умані вірш "Б.З."

За участь у повстанні (Залєський не тільки воював проти Москви, а й був депутатом повстанського сейму, секретарем "президента Варшави" і редактором журналу "Нова Польща"), він отримав польський орден Віртутті Мілітарі, а в еміграції у Франції – ще більшу винагороду – руку й серце красуні-музикантки Софії, учениці знаменитого композитора Шопена, якому, до речі, теж подобалися вірші Залєського. Незважаючи на свою популярність у Європі, доживати віка повернувся до Львова, там і похований на Личаківському цвинтарі.

До останніх днів оспівував у свої поезіях запорізьких козаків і природу України. Якось один із польських літературних критиків зауважив, що в творчості цього мрійника і любителя козацького краю найчастіше можна зустріти слова "соловейко" і "степ"...

Підготував Андрій КРАВЕЦЬ

Поети-романтики Міхал Грабовський, Юзеф-Богдан Залєський і Северин Гощінський були не одинокими серед польських митців, що оспівували українську Козаччину. Доказом цьому є й творчість художника Юзефа Брандта, картину якого "Запорожці" ви зараз бачите перед собою...

Марцеліна Даровська: польсько-католицька святість, народжена на Жашківщині…

Андрій КРАВЕЦЬ

"Матінко Марцеліно! Ти навчила серця польських дітей і жінок любити Бога і рідний край, шанувати все, що велике, шляхетне й нещасливе, тому великий і нещасливий народ оцінив і вшанував тебе", – ці слова класик польського письменництва Генрік Сенкевич адресував Марцеліні Даровській (Котович), яка народилася і виросла в селі Шуляки на Жашківщині.

У тяжку хвилину під час молитви у Римі пані Марцеліна почула слова Господа: "Піди за мною, я тебе поведу". Більш аніж через століття Папа Іоанн Павло II беатифікує її у римському Ватикані...

Мине ще сотня літ, і 1996 року інший великий поляк, Папа Римський Іоанн Павло II беатифікує жашківчанку, зробивши перший крок до канонізації її як католицької святої. У своїй промові у Римі Папа знову говорив про серце, згадуючи Марцеліну: "Продовжити царство Боже у людських душах – це було програмою її апостольської діяльності, народженої в тиші серця. Вона визначила специфічну роль в житті християнської жінки, як "дружини, матері і громадянки її країни"...

Марцеліна з'явилася на світ п'ятою дитиною в сім'ї Яна і Максмілії (в дівоцтві Ястшембської) Котовичів, чий приземкуватий маєток на Черкащині з товстими стінами і ровом навколо нього нагадував степову фортецю. Малою дитиною дівчинка всотувала в себе легенди цього краю і вірила у розповіді про те, що курган, який височів у полі неподалік від батьківського маєтку – це могила знаменитого воїна, вождя племені гунів Аттіли... Цю легенду підтримував і її батько, людина не надто віруюча.

Старий Котович навіть про тодішнього Папу Римського міг відізватися досить різко – за те, що той осудив польське повстання проти російського царя. Марцеліна ж змалечку мріяла стати черницею і служити Богові, тому навіть гроші, які батьки давали на нову сукню, могла просто занести до найближчої сільської хати і віддати своїм знедоленим ровесникам. Вона любила степи й ліси Жашківщини, любувалася місцевими озерами й річками. Улюбленою фразою дитини було: "Який Господь Бог добрий, що все це сотворив!" Коли Марцеліні виповнилося 12 років, її відправили на навчання до одеського пансіонату. Мала Котовічовна стала випробуванням нервів для її викладачів. Категорично відмовляючись від "букв", писала хоч і російською мовою, але латинськими літерами, а як тільки хтось хоч слово погане про Польщу мовив, вставала з-за парти й демонстративно виходила, не запитуючи навіть дозволу класної дами.

У Шуляки повернулася, коли виповнилося 16 років. Стала батькові "керівником канцелярії й адміністрації" його помістя, але, як і раніше, мріяла служити Богові. Та зуст-ріла свою земну любов – 30-річного Кароля Даровського. Поляк-відчайдух тричі сватався до дівчини і тричі отримував від неї гарбуза. З горя, разом зі своїми чотирма братами, він подався до Угорщини, де саме спалахнула революція. За участь у ній був навіть ув'язнений у Київській тюрмі, але відпущений на поруки. Коли у Шуляки приїхав зі славою польського героя і з першою сивиною на скронях – серце панянки Марцеліни розтануло...

Вони одружилися, коли Марцеліні було 22 роки. Біля статуї Чорної Мадонни в Ченстохові залишили свої шлюбні перстні й поклялися жити "у Бозі й для Бога". Зовсім скоро в них народилися син Юзеф і донька Анна Кароліна. Кароль був неймовірно щасливий і повторював, що він настільки щасливий, що боїться, аби це щастя не тривало недовго... Усього через три роки їхнього сімейного життя Кароль несподівано помирає від тифу, а ще через два роки помирає їхній малолітній син – від дифтерії.

27-річна вдова, втративши будь-які сили до життя, вирушила до Європи. Побувала у Гайдельбурзі, Парижі, Варшаві. У Римі познайомилася з Олександром Єловіцьким, чиї родичі мали маєток на Христинівщині. Єловіцький був "змартвихвстаньцєм" – належав до католицького Товариства Воскреслих із мертвих, створеного отцем Кайшєвічем, колишнім уланом-кавалеристом, тяжко пораненим під час бою, – тоді він присягнувся, якщо виживе, служити Богові вічно...

Під впливом спілкування з ним стала однією із засновниць і першим керівником Згромадження Сестер Непорочного Зачаття. Рада була знайомству в Європі з великими людьми – Міцкевичем, Шопеном, а ще – з... нащадком запорізьких козаків на прізвище Семененко.

Разом із донькою Марцеліна повертається в Україну, коли її батько лежить на смертному одрі. Він не хотів сповідатися і причащатися, але коли востаннє перед смертю прийшов до тями і побачив доньку в молитві й на колінах, то сказав, що й сам би покаявся, та на коліна вже стати не зможе... Літо 1862 року стало останнім побаченням Марцеліни з рідними Шулякаами: поховавши ще й матір, вона вирушила на Тернопільщину – тут, із благословення Папи Пія IX, Сестрам Непорочного Зачаття було даровано під монастир палац польської королівської родини – біля підніжжя мальовничої гори з рештками 700-літнього замку на ній...

Цьому монастиреві у Язлівці біля Бучача на Тернопільщині судилося стати першим у цілій системі шкіл-інтернатів для дівчаток зі шляхетних католицьких родин. Сім сестер-черниць із Марцеліною Даровською на чолі, які першими прибули до села у горах Прикарпаття, стали взірцем для таких закладів по всій Польщі, частині України та Білорусі. Шляхетних дівчат вчили принципів матінки Марцеліни: любити Бога, Вітчизну й родину, а ще – не зневажати бідних, бо вони – "частина народу найневинніша, найсильніша, недооцінена, та, що марнується безсенсово і грішно..."

Матінку Марцеліну звинувачували в надмірній демократичності, модернізмі, фемінізмі і космополітизмі, бо навчала з однаковою любов'ю малих полячок і українок... У школах Згромадження Сестер не було ні покарань, ні нагород. Не було навіть оцінок, а основним принципом стали слова Даровської: "Будьте віруючі, але без святенництва. Будьте сумлінні, але без скрупульозності. Кохайте, але без цвірінькання. Навчайтеся любові сильної і свідомої, без сентиментальності"...

Померла Марцеліна Даровська 1911 року. За 5 років до того у її рідних Шуляках чоловіком її сестри було зведено католицький костьол. Нині він у жахливо занедбаному стані, втім, виглядає значно краще, аніж кінозал, прибудований до нього у брежнєвські часи. На алтарній частині костьолу за комуністичних часів були кімнатка завгоспа і кінобудка. Тут накопичувалися і карбованці з портретами Леніна – бо тут була й каса, куди селяни платили за кіно, прокручене на стіну в священному для католиків місці...

Жителі сусідніх сіл досі називають Шуляки не інакше, аніж Варшавою – дається взнаки те, що колись тут поляки становили більшість. Мешканець села Михайло Мартинюк розповідав авторові цих рядків, що нині поляків у селі майже немає. Дивно, адже у самого Михайла Петровича хтось же із засновників роду звався таки Мартином... Серед прізвищ орденоносців Другої світової, уродженців села – двоє Остропільських, Михалєвський, Павелківський. Єдина жінка-орденоносець – Броніслава Забаштанська.

У Жашкові випустили були книгу, що презентує історію й здобутки краю. У ній згадано про жительку Шуляків, яка народилася рівно через 100 років після Марцеліни Даровської (1928), а прославилася тим, що свято зберігала батьківську книгу – "Кобзар" Шевченка, виданий у рік смерті Марцеліни – в 1911-му. Ім'я цієї щирої прихильниці українського слова теж аж ніяк не українського звучання: Станіслава Ернестівна Казмірук...

У полях біля Шуляків досі видно рештки десятків розораних курганів, один з яких називають Фігура. Хтозна, чи це той, про який Марцеліна думала, що тут похований Аттіла. Сучасному селу вже не до легенд...

Філософ, що прагнув волі…

Пан Єжовскі, яким гордиться Польща, народився в Умані, а помер на Канівщині

Юзеф Єжовскі народився 1795 року в Умані, тут отримав і початкову освіту в школі.

Разом із Міцкевичем та Томашем Заном у 1817 році став співзасновником студентського товариства, яке спочатку мало безневинну назву "Товариство друзів корисного дозвілля", яке мало за мету самоосвіту і самовдосконалення студентів, які до нього входили. 22-річний Юзеф Єжовскі став президентом товариства, яке згодом перейменували на "Товариство філоматів" (у перекладі з грецької – "ті, що прагнуть знань").

Із часом зустрічі з дискусіями і читанням власних творів поступово перетворилися на політично-патріотичні. Ідеологом і керівником товариства залишався Єжовскі – знавець філософії Канта і його послідовник прагнув кращого для суспільства, аніж те, що могла йому дати "тюрма народів" – Російська імперія. Товариство розросталося, з'явилися його таємні та легальні відгалуження – "Спілка друзів", "Гурток променистих", "Спілка філаретів" та інші. "Товариство філоматів" налагодило зв'язки з такими ж противниками російського панування – литовськими масонами, нелегальними організаціями підвладного Москві Королівства Польського, декабристами в Росії та в Україні.

Восени 1823 року жандарми затримали одного з "філаретів", і той на допиті назвав усі відомі йому імена "ненадійної" молоді. Почалася серія арештів: на вимогу жандармського відомства до них приєдналася навіть німецька поліція, яка затримала учасників товариства, які проживали в Берліні. Серед затриманих на території Литви були і Юзеф Єжовскі та Адам Міцкевич.

Російська жандармерія на час слідства перетворила на "ізолятори тимчасового утримання" ряд віленських католицьких монастирів – бернардинського, кармелітів, піарів та францисканців, також "тюремними камерами" стали келії монастиря місіонерів та базиліанського... Після завершення слідства перед судом постало 108 учасників студентських товариств – Росія зганьбилася перед Європою як організатор наймасштабнішого політичного судилища над молоддю. Двадцятеро студентів із найнебезпечніших, на думку суду, відгалужень товариства були відправлені до тюрем, ще ряд учасників, серед них Єжовскі та Міцкевич – на заслання до російської глибинки.

Утім, імперії, яка не могла похвалитися високим рівнем освіченості населення, не хотілося втрачати чудових фахівців із філології. Для "філоматів" Єжовскі, Міцкевича і Малевського вже через рік за місце заслання визначили Москву - бо тут вільнолюбні поляки й так були далеко від Європи, ще й в ізоляції від аудиторії, яка прагне свободи від імперії...

Певний час Юзеф Єжовскі викладав класичні мови в одній з московських гімназій та грецьку – в університеті. У цей час коштом Московського університету було опубліковано підготовлену Єжовскі до друку гомерівську "Одісею" латинською мовою.

Через 18 років після засудження на заслання "філомати" були "височайше" амністовані, і Єжовскі нарешті отримав змогу повернутися на "укохану" Україну – в край, де народився. Жив і працював гувернером, виховуючи і навчаючи дворянських дітей, у маєтку Курилівки (сучасне село на Канівщині).

Тут у серпні 1855 року і скінчився земний шлях Юзефа Єжовскі – друга й однодумця Адама Міцкевича, філософа, патріота і поета, який до останнього подиху понад усе любив волю...

На шлях "антирадянщини" підштовхнули... уманські дівчата

Обидва сини пошарпаного житейським морем Вацлава Дворжецького зіграли у культових фільмах головні ролі капітанів кораблів – Дантеса і Немо. А сам він прославився як виконавець ролей ворожих розвідників – і в житті, і в кіно...

На фото – Вацлав Дворжецький і його сини Євген ("капітан Дантес") і Владислав ("капітан Немо").

Доля радянського поляка Вацлава Дворжецького була дивовижною. Свою першу роль в кіно він зіграв у цілих 58 років – керівника гітлерівської спецслужби Лансдорфа у фільмі "Щит і меч". А наступного дня після прем'єри прокинувся знаменитим на весь СРСР і запрошення на зйомки посипались одне за одним.

У наступні роки Вацлав Янович зіграв більше 70 ролей у радянських фільмах, серед яких і такі легендарні стрічки, як "Угрюм-ріка", "ТАРС уповноважений заявити", "Петрівка-38", "Тегеран-43", "Забута мелодія для флейти", "Дисидент" і "Кінець операції "Резидент"… До нього просто магнітом притягувало ролі у фільмах про боротьбу радянських спецслужб із закордонними. Мало хто знав, що сам Дворжецький відбув 14 років у радянських концтаборах і перша його "відсидка" була… за співпрацю з польською розвідкою – так званою дефензивою.

Вацлав був із давнього дворянського роду, який славився вільнолюбністю і гонором ще з часів антимосковського повстання Тадеуша Костюшко. Більшовицькі ідеї не сприймав і не приховував цього.

Разом із друзями по польській технічній школі Києва і польському театру "Студіо" створив антирадянську молодіжну "Групу вивільнення особистості". Коли ж одного з хлопців затримали оперативники ГПУ, Вацлав разом із ліпшим другом Феліксом Яворівським вирішили емігрувати до Польщі. З Феліксом вони здружилися ще тоді, коли навчалися в трудшколі Умані на Черкащині.

Саме там, в Умані, 15-річні хлопці захоплювалися тим, як дві польки-уманчанки Галина Зволяк і Ванда Маєвська таємно перетнули кордон із Польщею. Зволяк встигли затримати радянські прикордонники, а Маєвська таки зуміла дістатися Польщі…

Розпродавши речі і зібравши гроші, Дворжецький і Яворівський вирушили тим шляхом, що й уманські дівчата – залізницею до Шепетівки, а звідти за допомогою контрабандистів перетнули державний кордон і дістались до стражниці прикордонників у польському Стуйлі. Як пізніше свідчили на допитах у ГПУ, не знали, що їх завернуть назад – із завданням "заслужити повернення до Польщі", зібравши розвіддані про більшовицькі військові частини в Києві. В Україні хлопців арештували чекісти.

У віці 19 років Дворжецький був засуджений до 10 років таборів. Відбував покарання на Соловках, "Біломорканалі" і Кольському півострові. Рятувала акторська майстерність – скрізь грав на сцені табірної самодіяльності… Вдруге потрапив у табір просто "для профілактики" (на 4 роки) після початку війни з Німеччиною – радянська влада про всяк випадок ховала за грати всіх "неблагонадійних".

Після звільнення з табору змирився з тим, що в СРСР залишається назавжди, тим більше, що й рідна серцю Польща на той час стала не кращою за рівнем свободи людини – соціалістичною і з прорадянським курсом. Грав у театрах, а коли запропонували знятися у фільмі "Щит і меч", прийшла слава, а пізніше навіть звання народного артиста. Його сини теж стали відомими на весь СРСР акторами. Кожен пам'ятає молодшого, Євгена Дворжецького, за роллю Едмона Дантеса у "В'язні замку Іф", а старшого, Владислава Дворжецького – як капітана Немо в однойменній культовій кінострічці… Зате мало хто знає про те, що перша в житті цього "капітана Немо" сорочка-"матроска" була пошита із залишків театральних реквізитів батька, який готував до показу чергову виставу в одному з сибірських концтаборів…

ПОЛЬСЬКІ РЕЗИДЕНЦІЇ ЧЕРКАЩИНИ

Справжній резонанс серед поляків України викликала книга Дмитра Антонюка "315 польських замків і резиденцій в Україні". У переліку українських пам'яток польської архітектури є і 13 об'єктів на Черкащині.

Фото Сергія КРИНИЦІ

Замок шляхтичів Даховських у Леськовому на Монастирищині.

Цікаві легенди й перекази, пов'язані з ними. Давайте разом з вами, шановні читачі, спробуємо вгадати – де, в яких таємничих напівруїнах польських палаців і замків могли залишитися скарби. Не обов'язково це срібло-золото, це ще й скарби пам'яті нашої землі...

У палаці корсунського Стеблева жив польський шляхтич Август Доброгост, прозваний "князем-козаком". Закоханий був у все українське настільки, що просив називати його Миколою, співав українських пісень, щороку їздив із чумаками до Криму по сіль, а потім сам її продавав на базарі... Навряд чи в часи дивакуватого князя в палаці водилися великі скарби. Зате опісля в тому ж маєтку в Стеблеві жив Герман Головінський – знаменитий колекціонер старовини, книг та гравюр. У нього гостювали знамениті польські митці, найвідоміший з яких – класик польської літератури Адам Міцкевич. Зупинявся тут на два тижні під час подорожі з Петербурга до Одеси. До речі, пізніше Міцкевич присвятив Стеблеву і Герману та Емілії Головінським декілька рядків...

Цікаво: де нині величезне зібрання з двох тисяч гравюр колекції Головінського? Де ліжко, над яким він у маєтку чіпляв табличку: "Тут спочивав Адам Міцкевич"?..

У самому Корсуні добре зберігся палац небожа польського короля Станіслава Понятовського. Тут гостювала інша знаменитість – цісар Австрії Йозеф Другий. Пізніше палац перейшов у власність російських дворян Лопухіних. Тепер щодо того, що тут було у "дожовтневі часи"... Можна навіть не рахувати скульптури знаменитих Торвальдсена і Канови – найбільший інтерес має те, що було знайдено на території Черкащини і залишене в колекції власників палацу. Тут зберігалася одна з двох половецьких баб, знайдених на території нашого краю, а ще – таємничі срібні чаші і важкий золотий келих з гербом Московської держави. Історик Похилевич вважав, що це були трофеї якогось корсунського козака, які він привіз з успішного походу на Москву 1619 року. Де це все нині?..

А ось Таганча на Канівщині точно не зберегла скарби Юзефа Понятовського, який тут мав маєток і повстяну фабрику. Бо перерили тут усе ретельно, коли в радянські часи перетворювали маєток на тюрму. Пожежа в 1990-х знищила чимало, уціліли тільки два колишні будинки для челяді, де тепер квартири таганчан, та колишня економія, де тепер – сільський магазин...

Мало хто знає, що неподалік від замку Шувалових у Тальному є могила Софії Потоцької – тієї самої, на честь якої збудовано парк "Софіївка" в Умані. Цікава легенда, пов'язана з нею. Кажуть, коли удова "некоронованого короля" Речі Посполитої померла 1822 року в Берліні, то з дозволом на перевезення її тіла в Україну німецька влада довго зволікала. Донька Ольга одягла тоді мертву матір у дорожню сукню й капелюх, нафарбувала, вклала до руки віяло і посадила до карети – так і перетнула з нею кордон. Спершу Софію поховали в Умані. Але коли церкву, де було поховання, пошкодив землетрус – перепоховали в Тальному. Неподалік від тальнівського парку до сьогодні зберігся невеликий старовинний костел і будинок управителя зі скульптурами левів біля ганку...

Звісно, найкрасивішим у області польським замком залишається замок Даховських у Леськовому на Монастирищині. Навіть після більшовицького перевороту і еміграції законних власників замок весь час залишався оповитий таємницями. Цікаво, коли й куди поділася дивовижна масивна скриня, вкрита старовинним загадковим різьбленням – та сама, яка, за спогадами очевидців, стояла у Малому салоні, між бронзовими з позолотою метровими канделябрами, біля стіни з дорогоцінними картинами Юзефа Хелмонського і Генрика Сємірадського? Куди поділися венеційські дзеркала, срібло, кришталь і порцеляна родинного посуду, колекція польських, англійських та французьких книг? Усе це щезло одразу після приходу більшовиків чи було вивезене з підвалів замку в часи Другої світової війни, коли тут був шпиталь для льотчиків німецького "Люфтваффе"? Загадок багато, тим більше, що навіть територія замку - формально військовий об'єкт під опікою Міноборони України. Не даремно ж у цьому замку знаменита уманська письменниця Марина Павленко у одній зі своїх книг навіть привидів "оселила"...

Прикметно, що автор книги "315 польських замків і резиденцій в Україні" Дмитро Антонюк лише про один польський маєток на Черкащині написав, що нині він реставрується власником-приватником. Це садибний дім у стилі курортного польського містечка Закопане (очевидно, родини шляхтичів Гуляницьких) – у Чайківці на берегах притоки Гірського Тікича – струмка Босівка...

Польська історія в Україні гине. Не шануючи належним чином історії власної, хіба думатимеш про історію іншого народу?..

Підготував
Олександр БРАВАДА

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ №18773-7573ПР від 18.01.2012 р.
Козацький край

Головний редактор – Олег ОСТРОВСЬКИЙ
Шеф-редактор – Віктор ВОЛЯ
Редактор випуску – Андрій КРАВЕЦЬ
Засновник – Чигиринська ГО "Вільне Козацтво Холодного Яру"

Із питань придбання та розповсюдження газети звертатися до редакції "Козацького краю" за адресою: вул. Надпільна, 330, к. 4, м. Черкаси, 18005, тел.: (0472) 31-29-74
E-mail: Cossack_Iand@i.ua

Газета віддрукована в ФОП Журило С.Д., м. Черкаси, вул. Кобзарська, 1а.Тираж 5 000 екз.
Замовлення № 512